

Quan điểm của C.Mác và Alvin Toffler về xã hội

Nguyễn Đức Luận¹

¹ Học viện Báo chí và Tuyên truyền.
Email:luanvf@gmail.com

Nhận ngày 20 tháng 11 năm 2017. Chấp nhận đăng ngày 23 tháng 2 năm 2017.

Tóm tắt: C.Mác là người đầu tiên khám phá ra các quy luật phát triển cơ bản của xã hội. Quan điểm đó được thể hiện tập trung trong lý luận của ông về hình thái kinh tế - xã hội. A.Toffler cũng chỉ ra quy luật phát triển của xã hội từ góc độ văn minh kỹ thuật, theo đó lịch sử phát triển của xã hội loài người là quá trình phát triển tuần tự từ nền văn minh nông nghiệp đến nền văn minh công nghiệp và văn minh hậu công nghiệp. Trong việc giải thích xã hội, C.Mác và A.Toffler tuy có một số điểm giống nhau, nhưng cơ bản là đối lập nhau. Quan điểm về xã hội của C.Mác là duy vật biện chứng, toàn diện; còn quan điểm về xã hội của A.Toffler là duy vật siêu hình, phiến diện.

Từ khóa: C.Mác, Alvin Toffler, xã hội, lịch sử.

Abstract: Karl Marx was the first person to discover the society's fundamental laws of development. The view was demonstrated in a focused manner in his theory on socio-economic forms. For his part, Alvin Toffler also pointed out the society's laws of development from the perspective of technical civilisation, which deems that mankind's development history is the development in a consecutive order from the agricultural to industrial and post-industrial civilisations. In interpreting the society, K. Marx and A. Toffler's views, though having some points in common, are fundamentally opposite. The former's was comprehensive and dialectical materialistic, while the latter's was one-sided and of metaphysical materialism.

Keywords: Karl Marx, Alvin Toffler, society, history.

1. Mở đầu

Trong lịch sử triết học, C.Mác là người đầu tiên đưa ra quan điểm duy vật biện chứng về xã hội. Đó là cơ sở lý luận khoa học cho các nghiên cứu về xã hội. Trong nghiên cứu về xã hội, A.Toffler có một số

tác phẩm góp phần làm rõ thêm quy luật phát triển của xã hội, nhưng về cơ bản quan điểm của ông là siêu hình. Đã có nhiều công trình nghiên cứu chỉ ra sự khác biệt giữa quan điểm của C.Mác và quan điểm của A.Toffler về xã hội. Tuy nhiên, hiện nay nhiều người vẫn chưa nhận thức

đúng thực chất khác biệt giữa quan điểm của C.Mác và quan điểm của A.Toffler về xã hội.

2. Quan điểm của C.Mác về xã hội

Với thế giới quan duy vật biện chứng, C.Mác và Ph.Ăngghen cho rằng, khi nghiên cứu về xã hội loài người cần “xuất phát từ những con người đang hành động, hiện thực và chính là cũng xuất phát từ quá trình đời sống hiện thực của họ” [2, tr.37-38]. “Con người hiện thực” ở đây được hiểu là con người đang sống, đang hoạt động trong những điều kiện lịch sử nhất định với những quan hệ xã hội hiện thực, được quy định bởi những điều kiện khách quan, không phụ thuộc vào ý chí của nó. Khi xuất phát từ con người hiện thực, C.Mác và Ph.Ăngghen cho rằng: “Tiền đề đầu tiên của mọi sự tồn tại của con người, và do đó là tiền đề của mọi lịch sử, đó là: người ta phải có khả năng sống đã rồi mới có thể “làm ra lịch sử”. Nhưng muốn sống được thì trước hết cần phải có thức ăn, thức uống, nhà ở, quần áo và một vài thứ khác nữa. Như vậy, hành vi lịch sử đầu tiên là việc sản xuất ra những tư liệu để thỏa mãn những nhu cầu ấy, việc sản xuất ra bản thân đời sống vật chất. Hơn nữa, đó là một hành vi lịch sử, một điều kiện cơ bản của mọi lịch sử mà (hiện nay cũng như hàng nghìn năm về trước) người ta phải thực hiện hàng ngày, hàng giờ, chỉ nhằm để duy trì đời sống con người” [2, tr.39]. Hành vi đầu tiên của lịch sử con người là hành vi sản xuất và tái sản xuất ra của cải vật chất, trên cơ sở đó nảy sinh các hành vi sản xuất và tái sản xuất ra đời sống tinh thần, sản xuất và tái sản xuất ra con người cùng các quan hệ xã hội của nó. Để có thể tiến hành quá trình sản xuất

vật chất, con người phải có quan hệ với tự nhiên (mối quan hệ giữa con người với tự nhiên trong quá trình sản xuất vật chất là lực lượng sản xuất); đồng thời, con người phải có mối quan hệ với nhau (mối quan hệ giữa con người với con người trong quá trình sản xuất vật chất là quan hệ sản xuất). Lực lượng sản xuất và quan hệ sản xuất thống nhất với nhau và tạo thành phương thức sản xuất vật chất. Phương thức sản xuất vật chất là cơ sở hiện thực khách quan quyết định phương thức sinh hoạt tinh thần của con người. Quan hệ sản xuất phù hợp với một trình độ của lực lượng sản xuất. Toàn bộ những quan hệ sản xuất là cơ sở hiện thực, trên đó có một kiến trúc thượng tầng tương ứng (kiến trúc thượng tầng bao gồm toàn bộ các quan điểm và tư tưởng cùng với những thiết chế tương ứng). Lực lượng sản xuất, quan hệ sản xuất, kiến trúc thượng tầng thống nhất với nhau và tạo thành một hình thái kinh tế - xã hội. Hình thái kinh tế - xã hội nào cũng đều có quá trình hình thành, phát triển và chuyển hóa sang hình thái kinh tế - xã hội khác. Quá trình phát triển của xã hội là quá trình thay thế hình thái kinh tế - xã hội này bằng hình thái kinh tế - xã hội khác cao hơn. Cụ thể đó là quá trình đi từ hình thái kinh tế - xã hội cộng sản nguyên thủy đến hình thái kinh tế - xã hội chiếm hữu nô lệ, hình thái kinh tế - xã hội phong kiến, hình thái kinh tế - xã hội tư bản chủ nghĩa và đang từng bước tiến lên hình thái kinh tế - xã hội cộng sản chủ nghĩa (mà giai đoạn đầu của hình thái kinh tế - xã hội cộng sản chủ nghĩa là chủ nghĩa xã hội).

Tóm lại, theo C.Mác sản xuất vật chất là cơ sở của đời sống xã hội, phương thức sản xuất quyết định quá trình sinh hoạt chính trị và đời sống tinh thần nói chung. Xã hội là

một hệ thống cấu trúc phức tạp, gồm các yếu tố cơ bản là lực lượng sản xuất, quan hệ sản xuất, kiến trúc thượng tầng. Các yếu tố đó có tác động qua lại với nhau một cách biện chứng. Xã hội vận động và phát triển theo các quy luật khách quan, đó là: quy luật về sự phù hợp của quan hệ sản xuất với trình độ phát triển của lực lượng sản xuất; quy luật cơ sở hạ tầng quyết định kiến trúc thượng tầng; quy luật tồn tại xã hội quyết định ý thức xã hội. Xu hướng phát triển của xã hội loài người là tiến lên chủ nghĩa cộng sản. Với quan điểm trên, C.Mác đã khám phá ra các quy luật phát triển cơ bản của xã hội. Quan điểm đó được thể hiện tập trung trong lý luận của ông về hình thái kinh tế - xã hội (thường được gọi là cách tiếp cận C.Mác về hình thái kinh tế - xã hội).

3. Quan điểm của Alvin Toffler về xã hội

A.Toffler có quan điểm khác với C.Mác. Quan điểm của A.Toffler về xã hội được thể hiện trong nhiều tác phẩm khác nhau, như: *Cú sốc tương lai*, *Đợt sóng thứ ba*, *Thăng trầm quyền lực*. Trong các tác phẩm trên, *Đợt sóng thứ ba* là cuốn sách thể hiện tập trung nhất quan điểm của A.Toffler về xã hội.

A.Toffler nghiên cứu quy luật phát triển của xã hội từ góc độ văn minh kỹ thuật (từ thành tựu của khoa học, công nghệ được ứng dụng trong các hoạt động của xã hội). Theo đó, lịch sử phát triển của xã hội loài người là quá trình phát triển tuần tự của các nền văn minh (các đợt sóng), là quá trình đi từ nền văn minh ở trình độ thấp đến nền văn minh ở trình độ cao hơn. A.Toffler viết: “Đợt sóng thứ nhất bắt đầu vào khoảng năm 8000 trước Công nguyên, và đã thống trị

trái đất, không gặp trở ngại cho đến những năm 1650 - 1750. Từ thời điểm ấy trở đi, Đợt sóng thứ nhất mất đà, vì Đợt sóng thứ hai bắt đầu dâng lên. Rồi nền văn minh công nghiệp, sản phẩm của Đợt sóng thứ hai, đến lượt mình thống trị hành tinh đến khi nó cũng đã lên đến đỉnh” [6, tr.67]. A.Toffler cho rằng, sự thay thế của nền văn minh công nghiệp đối với nền văn minh nông nghiệp diễn ra rất khốc liệt. Nó gây nên một cuộc chiến tranh kéo dài và đẫm máu giữa những người bảo vệ quá khứ nông nghiệp và những người bảo vệ tương lai công nghiệp. Ông viết: “Từ nước này đến nước khác, cũng sự va chạm như thế giữa hai lợi ích của Đợt sóng thứ nhất và Đợt sóng thứ hai đã nổ ra dẫn đến những cuộc khủng hoảng chính trị và cuộc chiến nổi dậy, những cuộc bãi công, khởi nghĩa, đảo chính và chiến tranh. Nhưng đến giữa thế kỷ XIX, các lực lượng của Đợt sóng thứ nhất đã tan rã, và nền văn minh của Đợt sóng thứ hai đã thống trị trái đất” [6, tr.82]. Tiếp sau Đợt sóng thứ hai (nền văn minh công nghiệp) là Đợt sóng thứ ba (nền văn minh hậu công nghiệp bắt đầu từ khoảng năm 1955, ở Mỹ). Theo A.Toffler, trong thập kỷ đầu tiên tính từ năm 1955, ở Mỹ đợt sóng thứ ba có những biến đổi mang tính bước ngoặt là: số công nhân cổ trắng và công nhân dịch vụ lần đầu tiên trong lịch sử vượt qua số công nhân cổ xanh; sự du nhập rộng rãi của máy tính, máy bay dân dụng có động cơ phản lực, cũng như nhiều đổi mới khác có tác dụng to lớn. Tiếp sau Mỹ, Đợt sóng thứ ba bắt đầu lan sang nhiều quốc gia công nghiệp khác (bao gồm Anh, Pháp, Đức, Nhật Bản,...). Ngày nay, tất cả các quốc gia công nghệ đang bị rung chuyển vì Đợt sóng thứ ba xung đột với các thế chế lỗi thời của Đợt sóng thứ hai [6,

tr.67]. Cũng giống như sự thay thế của nền văn minh nông nghiệp bằng nền văn minh công nghiệp, sự thay thế nền văn minh công nghiệp bằng nền văn minh hậu công nghiệp là một bước nhảy vọt của lịch sử. Ông viết: “Những thay đổi đang gây nên những sự xáo trộn mà ngày nay chúng ta đang trải qua, đều không phải là hỗn loạn, cũng không có tính chất ngẫu nhiên, mà thực ra, chúng đang tạo ra một mô hình rõ nét, được phân biệt rõ ràng. Ngoài ra, nó còn giả định những sự thay đổi ấy được tích lũy lại, rằng chúng kết hợp với một sự chuyển hóa không lồ trong cách ta sống, lao động, chơi đùa và suy nghĩ, rằng có thể có một tương lai lành mạnh và đáng mong muốn. Nói tóm lại, điều tiếp theo bắt đầu với cái tiền đề cho rằng cái đang xảy ra hiện nay chẳng phải cái gì khác hơn là một cuộc cách mạng toàn cầu, một bước nhảy vọt trong lịch sử” [6, tr.64]. Các nền văn minh (những đợt sóng) không tách biệt nhau mà xen kẽ với nhau. Vì thế, nhiều nước đang có sự tác động đồng thời của hai hoặc thậm chí của ba đợt sóng khác nhau. Lịch sử xã hội loài người có 3 giai đoạn (cũng là 3 nền văn minh): nền văn minh nông nghiệp, nền văn minh công nghiệp, nền văn minh hậu công nghiệp. Về mặt cấu trúc, các yếu tố cấu thành của mỗi nền văn minh bao gồm: kỹ quyền (hệ thống năng lượng, sản xuất và phân phối), thông tin quyền (cách thức, công nghệ thông tin), xã quyền (những hình thức tổ chức xã hội như gia đình, giáo dục, các mô hình sản xuất kinh doanh), tâm quyền (tâm lý, nhân cách con người). Kỹ quyền là nền tảng của mỗi nền văn minh. Những lĩnh vực khác nhau của đời sống xã hội được hình thành từ kỹ quyền. Kỹ quyền thay đổi làm cho các lĩnh vực này cũng thay đổi, đồng thời kéo theo sự ra đời của một

nền văn minh mới. Kỹ quyền (đặc biệt là hệ thống năng lượng, kỹ thuật chính) là nền tảng của xã hội và của mỗi nền văn minh. Ông viết: “Điều kiện đầu tiên của mọi nền văn minh, cũ cũng như mới, là năng lượng” [6, tr.82]. Nếu các xã hội của Đợt sóng thứ nhất lấy năng lượng từ sức mạnh của con người và súc vật thì các nhiên liệu hóa thạch tạo thành cơ sở năng lượng của mọi xã hội thuộc đợt sóng thứ hai. Cơ sở năng lượng của Đợt sóng thứ ba là các nguồn có thể đổi mới, là nhiều nguồn khác nhau [6, tr.245]. Đợt sóng thứ hai có bước nhảy vọt sang một hệ thống năng lượng mới và diễn ra song song với một sự tiến bộ khổng lồ trong công nghệ. Công nghệ đã tiến lên một trình độ hoàn toàn mới. Ông viết: “Nó sinh ra những máy điện khổng lồ, làm chuyển động các bộ phận, các dây cu-roa, các đường ống, bu-lông, giầy chằng - tất cả xô đạp nhau âm ỉ và nghiền trên bánh xe” [6, tr.84], “Bầu khí quyền kỹ nghệ của đợt sóng thứ hai này, cần đến một “bầu khí quyền xã hội” cũng cách mạng như thế để phù hợp với nó. Về căn bản, nó cần sinh những hình thức tổ chức xã hội mới hẳn” [6, tr.87]. Các tổ chức mới đó là: gia đình hạt nhân (gia đình hạt nhân thay thế cho gia đình mở rộng, loại gia đình điển hình cho các xã hội nông nghiệp trước kia); giáo dục đại chúng và các công ty trách nhiệm hữu hạn; một loạt những tổ chức khác (các bộ của chính phủ, các câu lạc bộ, các nhà thờ, các phòng thương mại, các công đoàn, các tổ chức nghề nghiệp...). Trong các tác phẩm về sau này, đặc biệt là tác phẩm *Thăng trầm quyền lực*, A.Toffler nhấn mạnh vai trò của tri thức. Ông viết: “Trong tương lai, khi vốn tri thức được công nhận là quan trọng hơn tất cả mọi thứ” [4,

tr.285]. Tuy nhiên, điều này chưa đủ để kết luận rằng A.Toffler coi tri thức là nguồn gốc, động lực quyết định sự phát triển xã hội. Bởi lẽ, cũng ngay trong tác phẩm này, ông cũng đặc biệt nhấn mạnh vai trò của khoa học kỹ thuật. Ông viết: “những khoa học kỹ thuật mới sẽ biến đổi tất cả hệ thống sản xuất và phân phối, sáng tạo ra một thứ quyền lực chân không vĩ đại mà các đoàn thể và các cơ cấu mới hy vọng sẽ nắm được quyền thay thế” [4, tr.186]. Như vậy, A.Toffler tương đối nhất quán khi cho rằng, động lực phát triển xã hội là kỹ thuật, công nghệ.

4. Sự tương đồng và khác biệt giữa quan điểm của C.Mác và quan điểm của A.Toffler về xã hội

C.Mác và A.Toffler đều dựa trên lập trường duy vật, vì đều xuất phát từ sản xuất vật chất để giải thích lịch sử phát triển của xã hội. Đối với C.Mác, sản xuất vật chất là cơ sở quyết định sự tồn tại và phát triển của xã hội, sản xuất vật chất thay đổi sẽ kéo theo sự thay đổi các lĩnh vực còn lại của đời sống xã hội. A.Toffler cũng hiểu rằng, “thật ngớ ngẩn, nếu tin rằng các điều kiện sinh hoạt vật chất thay đổi lại không ảnh hưởng đến nhân cách, hay nói một cách chính xác hơn, đến tính cách xã hội. Khi chúng ta thay đổi cái cấu trúc sâu xa của xã hội, chúng ta cũng biến đổi cả con người” [6, tr.625]. Ở một chỗ khác, A.Toffler cũng chỉ ra rằng, “với sự phát triển khoa học kỹ thuật, sẽ làm biến đổi các hình thái tổ chức chính trị” [5, tr.383]. A.Toffler đã từng theo chủ nghĩa Mác. Có thể nói, quan điểm của C.Mác về xã hội có ảnh hưởng nhất định đến A.Toffler.

Tuy nhiên, quan điểm của C.Mác về xã hội có sự khác biệt cơ bản với quan điểm của A.Toffler về xã hội. Từng là một người theo chủ nghĩa Mác, nhưng sau đó A.Toffler lại phủ nhận chủ nghĩa Mác. Ông viết: “Khi tôi còn là một môn đồ mácxít,... tôi nghĩ rằng tôi đã có tất cả các câu trả lời. Sau đó tôi nhận thấy ngay rằng, những câu trả lời của tôi chỉ là một phần, một mặt và lỗi thời” [3, tr.177]. Quan điểm của A.Toffler khác biệt lớn so với quan điểm của C.Mác. Quan điểm của A.Toffler về xã hội về thực chất là sai lầm.

C.Mác đã khái quát toàn diện các yếu tố cơ bản cấu thành xã hội (đó là: lực lượng sản xuất, quan hệ sản xuất, kiến trúc thượng tầng). Sự tác động lẫn nhau giữa các yếu tố này tuân theo các quy luật phát triển của xã hội, trong đó có quy luật về sự phù hợp của quan hệ sản xuất với trình độ phát triển của lực lượng sản xuất, quy luật về sự phù hợp của kiến trúc thượng tầng với cơ sở hạ tầng. A.Toffler cũng xem xét xã hội như một chỉnh thể thống nhất giống như C.Mác. Tuy nhiên, A.Toffler lại quan niệm rằng, các yếu tố hợp thành chỉnh thể xã hội là kỹ quyền, thông tin quyền, xã quyền, tâm quyền; đồng thời cho rằng, sự thay đổi của của kỹ quyền sẽ dẫn đến sự thay đổi của các bộ phận còn lại trong xã hội, khi tất cả các bộ phận cấu thành một nền văn minh có sự thay đổi căn bản thì nền văn minh cũ sẽ mất đi, nền văn minh mới sẽ ra đời. Quan niệm về các yếu tố cấu thành xã hội của A.Toffler là phiến diện vì đã không đề cập đến các quan hệ kinh tế, chính trị, cũng như không chỉ ra được mối liên hệ tác động lẫn nhau giữa các yếu tố tạo thành xã hội.

Theo C.Mác, sự phát triển xã hội tuân theo các quy luật khách quan mà nguồn gốc sâu xa suy cho cùng là do phát triển của lực lượng sản xuất. Tuy nhiên, A.Toffler không

thừa nhận điều đó. Khi giải thích nguồn gốc, động lực phát triển của xã hội, A.Toffler chỉ chú ý đến các yếu tố thuộc về tư liệu sản xuất, đặc biệt là yếu tố kỹ thuật, công nghệ, năng lượng. Đối với A.Toffler, đây dường như là yếu tố quyết định duy nhất, trực tiếp sự phát triển xã hội. Nghĩa là khi kỹ thuật, công nghệ thay đổi thì xã hội sẽ chuyển sang một nền văn minh mới. Dựa trên trình độ kỹ thuật sản xuất, A.Toffler đã chia lịch sử xã hội loài người thành 3 giai đoạn là văn minh nông nghiệp, văn minh công nghiệp và văn minh hậu công nghiệp. Cách phân chia này chỉ ra sự khác biệt về trình độ kỹ thuật của nền sản xuất chứ không làm nổi bật được sự khác biệt về bản chất giữa các giai đoạn đó. Chẳng hạn, khi nói về nền văn minh hậu công nghiệp, A.Toffler cho rằng nó bắt đầu từ năm 1955 ở Mỹ và sau đó lan rộng sang các nước khác. Đối với nước Mỹ trước và sau năm 1955, bản chất của xã hội vẫn là tư bản chủ nghĩa, nhưng A.Toffler lại coi đây là 2 giai đoạn của xã hội khác biệt về bản chất.

Đối với C.Mác, yếu tố quyết định sự phát triển của xã hội loài người là lực lượng sản xuất, bộ phận quan trọng nhất cấu thành lực lượng sản xuất là người lao động, do đó người lao động là lực lượng quyết định nhất sự phát triển của xã hội. Trong giai đoạn hiện nay, lực lượng quyết định nhất sự phát triển của xã hội là giai cấp công nhân. V.I.Lênin đã chỉ rõ: “Lực lượng sản xuất hàng đầu của toàn thể nhân loại là công nhân, là người lao động” [1, tr.430]. Tuy nhiên, A.Toffler gần như không chú ý đến vai trò của người lao động với tính cách là bộ phận quan trọng nhất cấu thành lực lượng sản xuất và đóng vai trò là lực lượng quyết định của lịch sử xã hội loài người.

A.Toffler cũng không đề cập đến quan hệ sản xuất và kiến trúc thượng tầng.

Khi giải thích về xã hội, C.Mác và A.Toffler tuy có một số điểm giống nhau nhưng cơ bản là đối lập nhau. Quan điểm về xã hội của C.Mác là duy vật biện chứng, còn quan điểm về xã hội của A.Toffler là duy vật siêu hình. Quan điểm về xã hội của C.Mác là toàn diện, quan điểm về xã hội của A.Toffler là phiến diện.

5. Kết luận

Quan điểm của C.Mác về xã hội là đúng đắn. A.Toffler cũng xuất phát từ sản xuất vật chất để giải thích xã hội, khái quát được một số nét của lịch sử thế giới đương đại, đưa ra được một số dự đoán có ý nghĩa cảnh báo nhân loại. Tuy nhiên, quan điểm của ông về xã hội về cơ bản vẫn là siêu hình, phiến diện. Chưa có ai đưa ra được một lý thuyết khoa học mới thay thế cho quan điểm của C.Mác về xã hội.

Tài liệu tham khảo

- [1] V.I.Lênin (2006), *Toàn tập*, t.38, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
- [2] C.Mác và Ph.Ăngghen (1995), *Toàn tập*, t.3, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
- [3] Ông Văn Năm (Chủ biên) (2013), *Quyền lực tri thức trong tư tưởng chính trị của Alvin Toffler*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
- [4] Alvin Toffler (2002), *Thăng trầm quyền lực*, phần 1, Nxb Thanh niên, Hà Nội.
- [5] Alvin Toffler (2002), *Thăng trầm quyền lực*, phần 2, Nxb Thanh niên, Hà Nội.
- [6] Alvin Toffler (2008), *Đột sóng thứ ba*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.

